

HIZSNYAI ZOLTÁN

„...ahol mindenki idegen”

Gondolatfoszlányok Barak László Madách- és Forbáth-díjas verseskönyvéről

Ha Barak László költészetéről esik szó, szinte már kötelező szóba hozni verseinek közéletiségét. Lám, ezt a kötelezettséget máris letudtam, szóba hoztam én is. Bocsánat.

(Egyébként azért szabadkozom ilyen szarkazmusba mártott álságossággal, mert líráról értekezve a kordivat szerint nem számít éppen valami elegánsnak a közéletiség. Még kiindulópontként, a verstest vázaként sem. Az antikvitásban még egyáltalán nem így gondolták.)

Ennek a közéletiségnek a mibenlétéről és főleg kiterjedéséről, az általános emberi dimenziók, sőt a végső kérdések felé való tovagyűrűzéséről azonban, amennyire látom, nemigen elmélkednek az ítések. Mintha Barak László kétségtelenül rögválóságából sarjadó témái önmaguk levében rotyognának versei olvasztótégelyében, és nem nyitnának kapukat akár még az ontológiai szemlélet felé is. Pedig. De ne szaladjunk előre.

Lássuk először is a mibenlétet.

Az ernyedt lírai széptevést, a mélység látszatával házaló ravasz dekorativitást, a szimpla energiátlanságból vagy a pusztá enervált-ságból filínget eszkábáló középszerűséget a lelki finomsággal és a korszerűséggel azonosító lírai divatmodellek búvőköréből szemlélve Barak László költészete kétségtelenül túlságosan konkrét, zabolátlan és földhözragadt. Szinte már zsurnalisztikus. Beszólogató, szabad szájú, mint a publicisztikája. (Ezt csak amúgy a margóra jegyzem meg, nekem ugyanis – habár költői alkatunk diametrálisan különbözik – egyáltalán nem esik nehezemre máshonnan szemlélni.)

Szögezzük le először is, a miheztartás végett, hogy Barak verseinek néha valóban igencsak csípős szóhasználatba ágyazott közéletisége azért soha nem vesz olyan radikális irányt, mint az például Petőfinél, Adynál vagy Petri Györgynél nemegyszer tapasztalható. Ő ugyanis Petőfivel ellentétben soha nem buzdít akasztásra: „Mindenkinek barátság, kegyelem, / Csak a királyoknak nem, sohasem! / Lantom s kardom kezemből eldobom, / A hóhérságot majd én folytatom, / Ha kívülem rá ember nem akad – / Akasszátok föl a királyokat!” A regnáló miniszterelnököt se ő nevezi „bolond”-nak és „rongy”-nak valamely költeményében: „...szeressétek, / Őt is, a vad, geszti bolondot, / A gyujtogató, csóvás embert, / Úrnak, magyarnak egyként rongyot”, hanem Ady a *Rohanunk a forradalomba* című ver-

sében, gróf Tisza Istvánra téve ekként a maga korában még teljesen egyértelmű célzást. És nem ő indítja így a *Leonyid Iljics Brezsnyev emlékére* című erősen rendhagyó sírverset se: „Felfordult a ferdeajkú vén trotty”, hanem a huszadik századi magyar bölcseleti líra kimagasló alakjaként számon tartott Petri György, aki halhatatlan opusát ráadásul nem restelli így befejezni: „Nem veszi elő többé / a húgyfoltos sliccből a Nagy Októberit”.

Barak László lírájának közéleti radikalizmusa ezekhez képest, ugye, kismiska. Ami azt illeti, verseiben tartalmilag az égvilágon semmi radikalizmus sincs, a kifejezésmód tekintetében se vádolható ezzel (már ha valakinek netán illetén irányból támadna kedve vádolni), a zaftosabb obszcenitásokat inkább kerüli, sőt, a trágárságot illetően még a publicisztikájában se merészkedik olyan messzire, mint némely keresztény-konzervatív „belhoni” véleményformálók. Utóbbi műfajban azonban pengeéles megfogalmazásai miatt kétségtelenül így is nyugtalanítóan kirí a prüdségéről és tompaságáról híres szlovmagy hírlapi szövegthalmazból (bár szerencsére vannak már követői).

És van itt még egy elgondolkodtató furcsaság: Barak László a verseiben (a közhiedelemmel és a fentebb megidézett klasszikusokkal ellentétben) közvetlenül soha nem politizál. Az áthallásokkal kalkulál ugyan, viszont, jó érzékkel, nem csúszkál át a direktbe. Sűrűszövéssé, a személyes érintettség szemérmes kifejezésétől sem ódzkodó, de egzisztencialista szemléletmódba ágyazott lírai közéletiségének mindig van egy (vagy több) társadalomfilozófiai rétege.

És amire a sokszor igen gazdag rétegezethez mellett közéletiségének mibenlétével kapcsolatban a legfontosabb felhívni a figyelmet, az Barak László mindent átható humanizmusa: részvéte, féltő együttérzése, empátiája minden veszélyeztetett egzisztenciára kiterjed, a bűnösökre ugyanúgy, mint az áldozatokra. Bizonyos fokig még a legsötétebb, legvéresebb kezű bűnözők emberi méltóságára is tekintettel tud lenni, mindenesetre nem tuszkolja át őket az animálisba, hogy a Gonosz helyét egy magaszosabbnak láttatott emberiség ideáján kívül jelölje ki. Az állatiasság szerinte nyilvánvalóan emberi tulajdonság, állatnak nincs és nem is lehet hozzá köze. (*Retúr a pokolba*) Ahogyan új, *Én nem menni lakni külföld* című verseskötetének záróversében fogalmaz:

*én lenni emberbőr-kötésben
ördög/angyal
angyal/ördög*

(én?)

Mindezek után joggal merül fel a kérdés: de akkor hol is van itt a rögválóság? Versei végkifejletében már sehol. Barak soha nem ragad bele a valóság rögvösebb részébe. Legfeljebb a dobantáshoz, az elrugaskodáshoz veszi igénybe azt, lírai énje nézőpontját azonban olyan magasan választja meg, ahonnan láthatók és láttathatók a nagyobb léptékű mintázatok is. Minél röghöz kötöttebb, profánabb az alaptémája, annál nagyobbab emel rajta. Soha nem a téma húzza le magához, ő emeli azt át az általánosba, a felülnézetibe, és amikor az ihlet engedi: az egyetemesbe.

Én nem menni lakni külföld című versgyűjteménye – számos kötetéhez, például a fentebb már szóba hozott *Retúr...*-hoz hasonlóan – egyetlen nagy kompozíció. Témája az idegenség, az elidegenedettség és az elothontalanodás. Konkrétabban az egymás számára idegen világnézetek, etnikumok és kultúrák találkozása és az otthon otthonossága és idegensége. Kibontom: az otthonainkban megjelenő idegenség, ha kisebbségként jelenik meg, fóbíát, gyűlöletet, majd agresszivitást generál, ha pedig többségi presszió-

ként érvényesül, elidegenedettséghez vezet – vagy akár az otthon (az otthonosságérzet) elvesztését is okozhatja. Ha az otthon kultúrája bármilyen szempontból is (vallási, nyelvi, politikai stb.) kisebbségbe kerül, és abba a többség beletenyere, a kisebbségbe szorított egyén elidegenedik, otthontalanná, idegenné válik. Akár még önmaga számára is... – és nem csak akkor, ha (e)migrálni kényszerül. Tudjuk, a kényszerek halmozódása és a nyílt agresszió megjelenése végül sorstalansághoz vezet.

A könyvmű szövegeinek tagolása három plusz egy.

Az *Otthonaink melege* című ciklus – ahogy arra a kissé szarkasztikusan értendő cikluscím is utal – az otthon és az otthonosságérzet viszonylatának gazdag, sokszínű taglása, beleértve az ezekkel kapcsolatos egzisztenciális szkepszist, sőt az otthonosságérzet pusztá jogosultságának megkérdőjelezését is. Idézem a ciklus (s egyszersmind a kötet) nyitóversének első négy és utolsó két sorát:

*Szívesebben lakom itt,
Ahová nem kell megérkezniem,
mert el sem indul/hat/ok soha.*

(...)

*Úgy őriz ez a giccs,
mint vakvéletlen a gyantába dermedt rovar.*

(...eszemben sincs elindulni)

A ciklus utolsó előtti versének már a címe is beszédes: *A kívülálló*. Ebben olvashatjuk:

*Pedig, ami körülvesz,
ami az éterből rád zuhog,
nem más,
mint az örökös kívülálló
drogként sóvárgott izgalma.
Amit a kamu hit,
az öncsaló hitetlenség,
a szüntelen bűntudat vetít.*

A *Lektúr* című cikluszáró vers valóságöröge a szexus, pontosabban a szexuális fantázia, ám Barak az éhes vágyképzetekbe se ragad bele, hanem egészen váratlanul ontológiai töltetettel ruházza fel őket. Tudatos szerkesztésre és a téma igazán nagyívű megközelítésére utal, hogy az *Otthonaink melegét* – persze az ejakulációra ráakaszkozó primér értelmezést is játékban hagyva – a szerző ide futtatja ki:

*Az sem mellékes igény,
hogy aztán úgy legyen képes elmenni,
mintha épp megérkezett volna.*

*Egyre többször agyal azon,
hogy eljöhet az idő,
amikor már csak úgy lesz majd képes megérkezni,
mintha éppen távozóban lenne.*

A *Fóbia* című ciklusban a kisebbségként megjelenő idegenség kap szót – mindkét értelemben. Egyrészt az idegenek megjelenésére reagáló otthoniak viszolygással és félelemmel teli szavait halljuk, de Barak László hangján – mintegy belső monológként – az idevetődött idegen is megszólal, és felteszi a maga egzisztenciális kérdéseit.

*Elindultál,
hogy öröklött imáidat
ne tölts meg többé vérrel senki?
Honnan tudtad volna, hogy vérben pancsol
minden Isten?*

*Elindultál,
hogy kiforgassanak,
mint egy lopott batyut?
Mint védtelenek beleit
egy tébolyult csatatéren?*

*Megváltás lehet
a pokol túloldala?
Ha már a kapujában
– a beléptetésnél! –
ellenségként motoznak meg?*

(...)

*Mégsem halhatsz bele végleg.
Akkor sem, amikor ujjaidat egyenként,
mintha mérgezett madarak tetemeit pakolnák tűzre,
gumikesztyűk nyomják
a testmeleg tintapárnába.*

(Checking)

A fent idézett vers – és ez a *Fóbia* c. ciklus néhány más darabjára is érvényes – az egyébként valóban fontos (e)migránskérdést manipulációra felhasználó mai viszonyok között kétségtelenül olvasható politikai állásfoglalásként is. Pedig valójában csak társadalomkritika, vagy talán még az sem: egy, a humánétológia tárgykörébe tartozó jelenségcsoport művészi ábrázolása.

Csányi Vilmos *Az emberi viselkedés evolúciója* című tanulmányából idézek: „A csoport szelekciót az ember esetében valószínűleg a nyelv kialakulása tette lehetővé. A nyelv egyfajta izolációs tényezőként jelentkezett, csökkentette az egyes csoportok közötti kapcsolatot, a csoporttagok vándorlását a csoportok között” (...) „Ugyancsak ennek a fejlődésnek a következménye a csoportok közötti fokozódó ellenségesség kifejlődése. A nyelvi izoláció kialakította a csoporttudatot mint egyfajta új szociális tényezőt. Azok a csoportok jutottak a legjobb területekhez, amelyeknek tagjaiban a csoportösszetartás a legnagyobb volt.”

Az evolúciós továbblépést hajdan lehetővé tevő jelenség xenofóbia formájában még ma is létezik, és bár nem összeegyeztethető sem a kereszt(y)ény erkölccsel, sem a liberális eszmékkel, meglehetősen sok honfi- és nemzetársunk mind a mai napig természete-

tes és jogos védekező reflexnek tartja. Ezért aztán, alátámasztandó a zsigeri készletet – többnyire talán nem is egészen tudatosan – egyfajta etnikai alapú, kettős mércén alapuló morált alkalmaz. (Ha valami, akkor ez az igazi erkölcsi relativizmus, ez a gumiéthosz, amelyet mindig szabadon lehet az adott nemzettestre szabni.) Az ember fejlődéstörténetének egyik ősi stádiumába ragadtunk itt bele részlegesen, hiszen – Csányi Vilmost tovább idézve – „Az evolúció ezután különösen felgyorsult, kialakultak a modern ember tulajdonságai, és a kultúra kifejlődése révén újra megváltoztak a szelekciós feltételek, előtérbe került a csoportok közötti kooperáció, amelynek eredménye a civilizáció.”

Barak László mindezt nagyon jól tudja, és nem csak hogy tudatosan érzékeli, hanem magas hőfokon át is érzi.

Ennek a tudatosságnak a legmeggyőzőbb bizonyítéka az, hogy kötetének harmadik, *Bárhol az ég alatt* című ciklusában a helyzet fordítottját is rendkívül hitelesen ábrázolja. Amikor ő külföldön az idegen.

*eiffel tornyában
jules verne (a restaurant)
kávé helyett
kényszerű ebéddel támadt ránk
(annyiba fájt
mint kéthavi fizetésem)
csillivilli volt a tetthely
hadseregnyi (bennszülöttnek tűnő) személyzettel
ijedtemben rendeltem hát
deux café helyett
szimpla marhasültet
meg halat
megsúgtam közben
ebéd után
csak vízre telik ám
így a vin français elmaradt*

*megegyeztünk akkor
a pénznyelő kalandról
otthon majd szó se essék
nehogy kőgazdagnak bélyegezzék
az embert
(mint iphone-ja miatt
a szakadt idegent szokás)*

(A mi Párizsunk)

Vajon a beleérző képesség, az empátikus hajlam teszi lehetővé Barak számára az otthoni környezetében megjelenő idegenek helyzetének átélését, vagy végső soron inkább a nagyobb léptékű mintázatok tanulsága vezet az átélhető végkövetkeztetéshez, a béka-perspektívából annyira idegennek érzékelt entitásokkal való alapvető hasonlóságok érzékeléséhez? Szerintem is-is. Merthogy a fentiekben leírt, a helyzet visszaját megmutató tapasztalatban nyilvánvalóan sokkal többünknek volt már része, mint amennyien a szolidaritás érzéséig képesek volnánk eljutni, vagyis a fordított élethelyzet megtapasztalása

önmagában még nem feltétlenül jár azzal a felismeréssel, hogy az idegenségérzet lényegében ugyanazt műveli velünk idegenben, mint a nálunk megjelenő idegenekben:

*megvolt még ugyan valahol a lelkünk
csak hogy mint akárhányszor otthon
végre másként a feje tetején*

(Arrival)

És az idegen státuszban létezőknek ebből a szorongással teli lelkiállapotából bomlik ki és gyűrűzik aztán messze a szociokulturális téridőn az utolsó ciklus egyetlen versében megfogalmazott életérzés és szemléletmód.

Az *én?* című hosszúvers Domonkos István *Kormányeltörésben* című kultikus költeményének parafrázisa. Domonkos a hajdani Jugoszlávia állampolgáraként (a vele együtt) idegenbe szakadt honfitársainak részleges nyelv-, kultúra- és sorsvesztését „énekli” meg tört magyarsággal előadott költői monológjában. Barak záróopusának beszélője ellenben leszögezi (ez a sor lett a kötet cím is!), hogy ő, bizony, nem megy már el lakni sehová.

Nem megy el, de otthon se marad. Mert annyira megcsömörlött már mindentől, hogy otthona se marad.

*én nem gondolni nemzet
nem gondolni érték
úr
hatalom
attila
árpád
török uralom
habsburgok
szabadság/harc
trianon
marhavagon
én lenni kormányon törés
hasadék vitorlán
lenni szálla állam úr torkán
én leszarni szakramentumát*

Ez már az a léthelyzet, amikor a sorozatos manipulációk miatti kiábrándultsága annyira elhatalmasodik az emberen, hogy se a nemzet, se a nemzeti kisebbség tagjaként, de még egyszerű állampolgárként se képes már megélni az együvé tartozás, a kölcsönös szolidaritás otthonosságát – amikor már otthon (szülőföldjén, kultúrájában, állampolgárként) is ő az idegen.

*én szagolni rothadást évről-évre
én szorongatni magamat fonnyadó marokba
nem verni asztal
én verni dákö
nem mondani tuti
én elsírni magamnak gyávaság*

*én nem menni lakni külföld
nem érteni idegen beszéd
nem érteni himnusz
nem érteni kormány
nem érteni eltörés
agyamban lenni habverő*

Nem talál hiteles, tartalmas emberi étellel kecsegtető támpontokat sehol és semmiben. Nincs értelme már elmenni se, mert úgy érzi, bárhova is menne, lényegében ugyanaz várná, ami otthon: az otthontalanság. Valamiképp mégis élni kell. A csapdahelyzetből nem lát a maga számára más menekülési útvonalat, csak azt, amely a szinte már vegetatív szintig süllyesztett konzumléthez vezet.

*én termelni pénzmag
megúnni számár
lecserélni trabant
én akarni pejparipa béemvé kájzler
konzumálni barbibaba pörkölt hamburger valóvilág
én imádni család gyerekek unoka
szenedni asszony fűnyírás vakondok
habzsolni kocsonya madártej
én leszarni kollektív gondok
én lenni fogyasztó
spájzolni befőtt
cseresznyék barackok almapaprika
én vitatkozni papagáj
mosni csőr mosni száj*

A verscím – én? – még a kérdőjellel együtt is kicsit megtévesztő, mert nyilvánvalóan szerepversről van szó, amelyben az „egyszerű ember” kap szót. Már törö a nyelvet, hiszen a csoporttudat létrejöttét (lásd a fenti Csányi-idézetet) a nyelv kialakulása tette lehetővé; tehát ahogy a csoporttudat gyengül, a nyelv is egyre jobban megtörettetik. Idegenné válik, mint maga az ember.

De mit mond erről az otthontalanságról maga nevében a költő? Hát persze, mi mást is mondana: ezt az egész könyvet.

Mégis, mi az, ami a kötet többszöri elolvasása után is még mindig a fülemben cseng?

Vagy inkább így kérdézem: miért érzem magam annyira otthonosan Barak László otthontalanságában?

*mert ahol mindenki idegen
mindenki otthon van*

(Gyalog galopp-remake)

Ajánlom ezt a megrázó könyvecskét az úri olvasóközönség szíves figyelmébe – igen figyelmes olvasásra, lehetőleg kényelmes füles fotelban elterpeszkedve, az otthon melegében.

(Barak László: *Én nem menni lakni külföld. Kalligram, 2017*)